

Maryan Zdziechowski: Karel Hynek Mácha a byronism český

Literárně dějepisná a kritická studie mladého polského badatele p. Maryana Zdziechowského, již přeložil a vlastním nákladem vydal známý kritik p. Voborník, je opravdová a přes různé nedostatky, k nimž hned ukážu, v leckterém směru bohatá a zajímavá práce moderní kritické metody, moderní literárně dějepisné teorie, která v posledním čase i k nám úsilně vniká a v několika mladších kritických hlavách nalezá jasného pochopení a šťastného využití. Pan Zdziechowski je opravdová moderní duše. Stár 34 roky má za sebou, jak ukazuje p. Voborník v životopisném náčrtu, již pěkný kus svého rozvoje myšlenky a svědomí. Z počátku oddán pozitivnímu determinismu kritickému přikloňuje se nyní — jako tak mnohý předchůdce a mistr jeho, psychologický a samoučelný analytik západní *Bourget* nebo *Rod*, ani *Taine* nevyjímaje — k mravnímu idealismu, účelnému cenění a společenskému odhadu jevů, jež dříve s neúčastnou a objektivnou pozorovatelskou bystrostí pouze sledoval a rozkládal po rozvojových pravidlech. Žák Tainův a Brandesův byl z počátku deterministou mechanické psychologie jedinečné i hromadné a viděl v literárních dějinách pouze problém pro činnost objektivně analytickou a demonstrační; v literárním dějepise, jak mu rozumí tento filosofický směr, běží o to, sváděti složité jevy v jednodušší, prostší, obecnější a dopátrati se tak konečně několika faktů, jež přijímáme jako příčiny prvotné, za něž nelze analýsou proniknouti, ku př. rasa, prostředí, moment z vnějších předpokladů (*facteurs collectifs* v terminologii Tainově) nebo vládnoucí vlna z vnitřních, jedinečných. (*Taine*, předmluva k Dějinám angl. písemnictví.) Hlavní dílo p. Zdziechow-

ského *Byron i jeho wiek, studia porównawczo-literackie*, jehož I. díl *Europa Zachodnia* (str. X, 447) vyšel loni v Krakově, je budováno hlavně methodou Brandesovou: p. Zdziechowski jako Brandes postupuje více *popisně a historicky* než demonstračně po způsobu Tainově, který chtěl míti v díle o literárních dějinách řešení určitého problému *fysiky společenské*. V díle tomto lze již určitě postřehnouti, že spisovatel vymanil se ze samoučelné analýsy a že všude oceňuje *mravně*, energii vůle a vědomím individuálně hodnoty toho kterého básníka (jako příklad: vysoký odhad stoického a v sebe uzavřeného Alfreda de Vigny a podcenění slabého, pokoseného Musseta). Takové je již samo jeho pojetí byronismu, v němž vidí v první řadě *individualismus*, ne však sobecky pasivní a malomocný egoismus; je to odboj povýšeného, ale osamoceného, utištěného a rozhořčeného jedince nad hromadnou zlobou a křivdou; podstatou jeho při vši negaci a při všem odboji je „horoucí žízeň po pravdě a spravedlnosti“. Je to tedy individualismus bojovný a zapálený, individualismus *společenský*, bodec a ostruha života, jeho vzpruha.

Toto kriterium byronismu — které nacházíme ostatně v podstatě již v Tainově Historii anglické literatury V., kde Byron je malován jako výstřelek atavistické energie, bojovné staré královské krve, jenž tragickou náhodou zabloudí do nepřiléhajícího prostředí pozdní pokrytecké společnosti — je podloženo již za základ studie, kterou přeložil p. Voborník.

Je rozdělena ve dvě části (kromě úvodu a konečného resumé), první věnována je *Máchovi*, druhá jeho potomstvu: *Sabinovi*, *V. Bol. Nebeskému*, *J. V. Fričovi*, *Rud. Mayerovi*, *Pflegu Moravskému a Hálkovi*. První část propracována je daleko důkladněji po stránce psychologické i literární než druhá. Na ni můžeme nejlépe poznati a prozkoumati kritickou teorii p. Zdziechowského.

Essay o Máchovi rozdělen je na dvě kapitoly; v první charakterisuje nejprve obecně význam Máchův v jeho době (překvapení a bouři, jaké způsobil Máj jeho v staré idylické vlastenecké společnosti literární) a ráz jeho byronismu; byronismus ten *má zvláštní samostatný ráz* — v podstatě nebyronovský — totiž *fatalistického pesimismu*.

Mácha jeví se ve svých plodech jako beznadějný a ztrnulý zoufalec. Tento fakt hledí si nyní p. Zdziechowski ozřejmiti a vyložiti a sice podle prvního příkazu moderní kritické theorie studiem *života básníkovy*; dílo umělecké jest právě jeho výrazem. „Pisemnictví nemohu oddělit *od organisace člověka*; mohu chutnati nějaké dílo, ale je mi těžko posuzovati je bez *znalosti člověka*; a tak bych řekl: jaký strom, taký plod,“ napsal již Sainte-Beuve vykládaje¹ svoji kritickou metodu. Str. 7.—12. věnoval tedy p. Zdziechowski vypsání života Máchova. Popisuje nejprve *prostředí*, v němž básník žil, a to: a) hmotné — byt jeho, chudý, malý, temný, soumravný, b) společenské, *kruh přátel*, v němž se Mácha pohyboval, tedy to, co Sainte-Beuve² nazývá skupinou, kroužkem (*groupe*) — jeho exaltovanost vlasteneckou (Josef Pokorný) — a když tento Máchovi nedostačoval, nový *kruh přátelský*, který vyznačuje exaltovanost citová a mravní (kontemplativní mystik Frank, pesimista Beneš). Poté všimá si vlivů literárních, jež na něho působily: nakrátko Novalis a Z. Werner, kteří nehověli jeho povaze, pak Walter Scott a nakonec rozhodného a trvalého působení Byronova, jež pozná Mácha prostřednictvím polským. Byrona pochopil však Mácha jen čistě zevně, ne psychologicky, ale z vlivu jeho již se nevyzval, ač chtěl. Mácha odvrácen od společnosti je lákán individualismem Byronových figur: přirozeně, jeť sám osamocným individualistou z příčin jednak daných (vrozená blouznivost), jednak společenských, jako jsou krušný, bídny život a nad jiné zkušenosti v lásce, v níž Mácha vždy a všude trpí. Je *misogyn*, stává ženu pod muže, pohrdá jí, ale přece je k ní lákán a nedovede se od ní osvoboditi — dispoice nám dnes nad jiné známá — nedostatek vůle a snad malomoc smyslnosti. V druhé části analysuje p. Zdziechowski literárně psychologicky Máchu. „Hlavní ráz duševní povahy Máchovy“ je *prý vášnivá touha po ideálu bez vřty v ideály*, neboť Mácha je strážlivý a prozíravý pozorovatel politý sprchou bolestného života. Již jeho Prvotiny ukazují celou jeho dispoici beznadějného zoufalství.

1 - Nouveaux lundis III., 13. a n.

2 - Tamže.

Zde již také poměr jeho k přírodě je hotový; . . . „častěji než nad mocí a krásou přírody zastavuje se Mácha nad její *bezcitností k utrpení lidskému*“ (str. 14) — idea, kterou Leopardi i Vigny propracovali v skutečný metafyzický problém. V Máchovi jsou dva disparátní živly: vedle blouznivosti přesnost myšlení, analytičnost (M. studuje matematiku, filosofii, je umělec formistní, tvořící zvolna a těžce, strážlivý detailista). Schází mu však *psychologické nazírání člověka*, nedovedl tvořiti karaktery.

Tento přehledný vzorec ověřuje pak a zesiluje p. Zdziechowski analysou jednotlivých děl Máchových: *Marinky* (str. 17), která vyniká realistickou malbou ústředí a chce z šeré české prosy tvořiti byronovské figury; *Obrazů z mého života* (18 a 19), *Cikánů* (20—22) a *Máje* (22—27), v nichž fatalistický pesimismus jeho je nejtýpčtější. Všude ústředním ideovým ponětím je *strach před smrtí*, a sice strach *nerozumný*, poněvadž básník životem pohrdá a jej proklíná. Člověk je věčně nešťastný; živý je pouhým míčem vášní svých, kterým podléhá bez své viny; ale i smrt je zlo a Mácha horečně se vine k životu — jen aby uniknul smrti. Pesimismus Máchůvje podle Zdziechowského nejčernější a nejchabější, neschopný opatřiti si léku proti svým bolestem. „Starodávný buddhismus indijský i současný pesimismus básníků, jakým byl Vigny a Leopardi, vypadá vedle tohoto Máchova názoru jako výraz naděje a štěstí“ (str. 20). Světový názor Máchův je Zdziechowskému nepropracovaný a dětsky malomocný. Společenskému významu individualismu, rozsáhlému sociálnímu ideálu Byronovu Mácha neporozuměl. „V člověku viděl jen bezbrannou oběť svých náruživostí a tak buď patřil ustrnut na propast mezi ideálem a skutečností nebo žalně kvítil“ (str. 29).

Takový je psychologický obraz Máchy u p. Zdziechowského.

Předně je *málo analytický a málo demonstrační*. „Vášnivá touha po ideálu“, kterou označuje p. Zdziechowski za „hlavní rys povahy Máchovy“, nevykládá nám psychologicky mnoho, ani ten „rozpor mezi ideálem a skutečností“. To jsou pohodlné fráze, kterými lze vysvětlit každé utrpení a každou bolest; nejsou nic jiného než *pouhé konstatační této bolesti*. Taine, jehož metody zde p. Zdziechowski následuje,

radí, aby kritik vyšetřil nejprve ve spisovateli „vládnoucí schopnost“ (faculté maîtresse), ale šetření to musí se dít psychologickým aparátem, skutečnou psychologickou analysou; bylo třeba vyšetřiti smyslnost, pocitovost, obrazivost, rozumnost, vůli Máchovu v termínech kladných a nespokojovati se pouhou frazeologií. Zatím nejdůležitější části básníkovy povahy — jeho citovosti a smyslnosti — p. Zdziechowski vůbec nešetřil; bylo by pak patrné, jak celý ten „idealism bez víry v ideály“ je živá smyslnost a pocitovost spojená se střízlivou analytičností. Pak byla by také pochopena a sjednána jeho bázeň před smrtí i odpor k životu; není to po prvé, kdy vyskytují se v dějinách poesie: Shakespearovi, Pascalovi je již cit ten vlastní a je právě podstatou pesimismu. Leopardi, jehož celé dílo je hymnou na smrt, prchá přece z Neapole před epidemií cholery, úzkostlivěji než kdo jiný, a dobře hájí jej Rod¹, že pocit bázně je tu zcela pudový a živočišně lidský. — Případ Máchův je nám dnes, tuším, jasný jako choroba vůle, jako přemíra vnitřního kontemplativního života nad spontánní energií životnou. Z té příčiny také, tuším, p. Zdziechowski neprávem klade přílišný důraz na vnější životní poměry Máchovy; pesimisty nečiní život, k pesimismu jsou předurčení lidé vnitřní organisací svojí — to lze dnes již pokládati za hotovou pravdu duševní. A tomuto vnitřnímu životu mělo býti popřáno více rozboru; měl býti odhalen ve svém ustrojení.² Pan Zdziechowski dobře sice určil literární ráz Máchův, ale psychologické příčiny jeho nejsou vystiženy v přehledném demonstračním vzorci; psychologická podobizna Máchova je mělká, plochá a nejasná — Arbesův obraz *Karel Hynek Mácha* je v mnohé příčině plastičtější a průhlednější. Toto psychologické podobiznářství je v první řadě *uměním*, žádá bohatosti odstínů a přechodů, analytické jemnosti, jak již pověděl Sainte-Beuve: „I kdyby věda o duších byla organisována, jak jen může se doufati,

1 - Giacomo Leopardi, Paříž 1888.

2 - K tomu ovšem podklad obecných, historických dokladů byl by velmi vítán. Jak se dovídám, dostal se prý p. Jak. Arbesovi do rukou důležitý deník Máchův; ten by ovšem byl k takovéto duševně práci nejcennějším materiálem.

zůstala by přece vždy tak jemná a pohyblivá, že by byla jen pro toho, kdo má přirozenou vlohú a talent pozorovatelský. Zůstala by vždy uměním, jež žádá obratného umělce.“ (Nouveaux lundis, III., Chateaubriand.)

Sociologický rozbor Máchův je nejzdařilejší v práci p. Zdziechowského, ačkoliv i jemu schází seřetěžená argumentace. Máchův Máj přijat byl výkřiky úžasu a odporu. Sainte-Beuve poznamenal již, že v literatuře nenávidí se lidé proto, že jsou *plemenně* si odporní, že náleží k jiné rase duchů, a nepřátelství taková jsou pro poznání spisovatele velmi důležitá. Zde, tuším, mohl p. Zdziechowski reliefně vykrojit Máchu, kdyby byl vedle něho postavil ty Tyly a Tomičky, kteří pudově se vztýčili před Máchou jako býložravci před dravcem. Jinak je však dobře malován tento úžas odporu v archeologickém starovlastenectví českém z roku 1836: „Byl to však věru podivný výtvar dle tehdejších názorů českých. Bez *obvyklého haraburdí starožitnického*, neodvolává se pranic na *staroslovanskou minulosť, blahé paměti, ale dávno zašlou*, bez touhy utonouti v *širém moři slovanském*, jež prý již brzy zatopí Evropu, bez sladkých snů o milostném vrkání Kosciuszkově s Kateřinou II., kdesi na onom světě v kraji lethejském, jak to je u poctivého Kollára — jevil Máj naopak od začátku do konce zřejmé působení Jeho Satanské Milosti, Byrona, básníka, „přesyceného (jak napsal jistý recensent Máchův) rozkošemi života, s duší rozdvojenou, bez víry a naděje“ . . . (str. 6.) Sociologický význam Máchův v české literatuře vidí správně p. Zdziechowski v *novém směru*, jež dal české poesii: poesie odvrátila se od starožitnictví a historismu Kollárova, od národnosti falešně pochopené jako pouhé *látkové výlučnosti* a vešla na dráhy moderního myšlení a citění, kde předmětem jejím měl býti *člověk a celý člověk*. Pan Zdziechowski dobře postihnul, jak panslavismus je příznakem choroby a mdloby národní, jaký malomocný a zoufalý je to pocit, který si přeje utonutí v cizí individualitě, a jak přirozeně vyskytá se v době agonie národní. Mácha je tím předchůdcem moderní poesie, že formoval otázku *národnosti literatury* jinak a hlouběji než dotud. Uvedl *filosofický problém* do poesie; „zabaviv se odvěčnou záhadou o poměru mezi světem ide-

álu a skutečností, usiloval, byť neumělou ještě rukou, vysvoboditi poesii domácí z dusného ovzduší starožitnicko-panslavistických fantasií a uvéstí na prostranné dráhy *všelidské*“ (str. 28). V úvodě pak pěkně ukazuje p. Zdziechowski, jak *právě tímto* humanismem, tímto *vniterním, opravdovým, absolutním* snažením navazuje se přerušená tradice historická, slučuje se modernost s nejlepší dobou naší minulosti, s reformními, všelidskými, filosofickými i sociálními snahami XV.—XVII. věku. Máchou je definitivně řešena naše otázka národnosti v literatuře; pochopeno, že národnost v poesii není dána *látkou*; pochopeno, že báseň není národní poesii proto, že rýmuje nějakou část naší kroniky; že národnost umění je v *citovém a myšlenkovém jeho typu*, v tom, jak si uvědomuje a řeší všelidské, *čistě lidské záhady a otázky*.

Druhé části studie p. Zdziechowského jen stručně se dotkneme. Sabina je v poesii svých spíše německý romantik než byronovec; básně jeho jsou prostředkujícím článkem mezi Máchou a Václavem Bolemiřem Nebeským, který pesimismus Máchův mírní vyrozumovanou filosofickou resignací. Přijmout život — to je myšlenka jeho Protichůdců (1844). J. V. Frič pochopil prý Byrona nejlépe, jeho společenské poslání, ale umělecky nedovedl myšlenky svoje formovati; žil svoji poesii. R. Mayer mírní také pesimismus svůj vědomím společenskosti; náladou duševní je blízek Lenauovi. Důležit je také básní „V poledne“ s námětem sociálním; je tak mostem mezi Máchovou Marinkou a společenskými romány *Gust. Pflagra Moravského*, kterýžto byronista ze samého středu svého byronismu (uvažuje totiž o poměru mezi individuem a společností, okolím, prostředím) došel k pokusům o román společensky realistický. Takovým způsobem souvisí *český realismus*, malba hromadných bytostí, malba mravů společenských, s *českým romantismem, byronismem*. Od Máchy přes Pflagra jde cesta k Nerudovi. Pan Zdziechowski, aby tento problém ozřejmil, vykládá, jak byronovec Puškin napsal společenský mravolichný veršový román Oněgina a jak tento Oněgin proměňuje se pak v hrdinech Lermontových (Pečorin), Gogolových, Hercenových, Turgeněvových atd. Argumentace jeho je správná, avšak nedokázána a nedemonstrována psy-

chologicky. Individualismus sám sebou, vyčerpaností svou vede k studiu hromadnosti, k studiu prostředí. Jak přechod ten in concreto se děje (genrem) a jak se musí psychologicky vyložití, formuloval jsem ve své studii o Stroupežnickém v těchto listech (č. 2. a 3.).¹ Na Nerudovi stejně dala by se theorie tato ověřiti výsledováním proměn jeho od první byronistické a heinovské lyriky k posledním realistickým a lokálním genrům.

Posledním z byronistů českých p. Zdziechowským studovaných je Vítězslav Hálek, jehož autor velmi kriticky charakterisuje jako *naivního idealistu*, jehož idealismus má příčinu v jeho — neschopnosti postřehnouti zla. Proto oblivá idealismem všecko, i co je špatné. Jeho cyklus „V přírodě“ trpí nesmírně tímto neustálým hyperidealismem, který nevidí nikde zápasu a boje, ale všude lad a idylu. Polský kritik nedsílí naprosto kadidlo p. Ferd. Schulze na konci XI. dílu Sebraných spisů. Tento ilusivný optimismus, jenž je vadou organickou, způsobil, že Hálek poesie byronovské vůbec nepochopil. V epice Byrona bidně paroduje. To jsou tvrdé soudy, tvrdší tuším, než pronesl p. Machar v Naši době. Řekl je však cizinec, a proto je zdvořile kvitovali v „Národních listech“ skoro současně, kdy popravovali p. Machara. Dobře naznačuje p. Zdziechowski, v čem záleží humanismus a kosmopolitismus Hálkův, ale psychologicky zase nám to nevyjasnil. Já soudím o věci tak: Hálek nemaje smyslu pro zlo, neměl ani smyslu pro *realitu a charakterističnost* (zlo hraje v umění podstatně úlohu charakterisační). Odtud ten blahovlnný optimistický humanismus, apoštolství lásky a smilování, citů rodinných i přírodních — celý aparát Hugův z „Podzimních listů“. Zajímavo je, že i stař Hálkova „O české poesii v poměru k poesii vůbec“ (1859) v podstatných bodech přilehá až doslova k Hugovu úvodnímu slovu z této knihy. Touto cestou pak pochopí se, jak od Hála vede cesta k Vrchlickému a Zeyeru, což sice p. Zdziechowski naznačuje, ale nedovozuje. Optimistický a ilusorní humanitarismus (ne humanismus) je dán tak tímto nekritickým a naivním idealismem.

1 - [Viz zde na str. 75 a n.]